

بایسته‌های اخلاقی فضای مجازی

حجت‌الاسلام والمسلمین محمد سبحانی نیا*

اشاره

امروزه که فناوری اطلاعات و ارتباطات جایگاه منحصر به فردی در زندگی بشر پیدا کرده، نقش شبکه اینترنت و فضای مجازی، در جابه‌جایی حجم زیادی از اطلاعات به‌خوبی آشکار شده است. فضای مجازی، نسل جدیدی از روابط اجتماعی است که به‌رغم عمر کوتاهش، به‌خوبی در زندگی مردم جا باز کرده است.

فضای مجازی افراد بسیاری را با وجود اختلاف سنی و فاصله مکانی، گرد هم جمع کرده و زمینه ارتباط آن‌ها را فراهم آورده است. پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت‌روم‌ها، پایگاه‌های اینترنتی و بازی‌های آنلاین، روش‌های گسترش و حفظ روابط اجتماعی هستند. با توجه به استقبال وسیع افراد جامعه - به‌ویژه قشر جوان - از اینترنت و ارتباطات شبکه‌ای و همچنین تأثیرات عمیق و گسترده فضای سایبر^۱ بر جنبه‌های گوناگون فردی و اجتماعی، کنکاش از مسائل اخلاقی مرتبط با آن بایسته است. رشد روزافزون حضور افراد در فضای مجازی و

---

* عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان.

اختصاص بخش قابل‌توجهی از وقت آن‌ها به تکاپوی در شبکه‌های اجتماعی و نیز کم‌رنگ‌تر شدن مباحث اخلاقی، تدوین اصول و چارچوب‌های ویژه را برای در امان ماندن از بی‌اخلاقی‌های رسانه‌ای، اجتناب‌ناپذیر کرده است.

ویژگی فضای مجازی

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مانند سایر پدیده‌ها، دارای پیامدهای مثبت و منفی است که با برنامه‌ریزی و بالا بردن سطح آگاهی عمومی، می‌توان از آثار و دستاوردهای مثبت آن بهره‌گرفت و پیامدهای منفی را به حداقل رساند. «سرعت» از بارزترین و شاخص‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی است. استفاده از فضای مجازی کندی محیط فیزیکی را جبران می‌کند؛ زیرا این توانایی را به ما می‌دهد که به اندازه یک چشم برهم زدن یا فشردن یک کلید، به مکانی که کیلومترها با آن فاصله داریم، برویم. این مسئله، باعث سرعت بخشیدن به زندگی و جلوگیری از اتلاف وقت برای انجام فعالیت‌های روزمره شده است و به انسان کمک می‌کند با سرعت بالا، به مقصد و مقصود موردنظر خود دست یابد.

آمار کاربران فضای مجازی در ایران

بالغ بر ۳۰ میلیون ایرانی در شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان خارجی فعالیت دارند. محبوبیت این شبکه‌ها و روی آوردن کاربران ایرانی به آن‌ها، واقعیتی است که باید پذیرفت. آماري که پیش‌ازاین از سوی مرکز ملی فضای مجازی ارائه شده است نشان می‌دهد بالغ بر ۱۰۰ هزار کانال توسط ایرانی‌ها در سرویس پیام‌رسان تلگرام ایجاد شده است که برخی از آن‌ها بیش از یک میلیون نفر عضو دارند. روزانه بیش از یک میلیون و ۲۰۰ هزار مطلب در فضای کانال‌های تلگرامی تولید

می‌شود که هر یک از آن مطالب، به‌طور متوسط ۵۰۰ هزار بار در روز دیده می‌شود.^۱

حضور زنان در فضای مجازی

از آنجاکه زنان در مقایسه با مردان، از فرصت کمتری برای حضور در صحنه اجتماع و انجام فعالیت‌های فرهنگی برخوردارند، بیشترین رقم استفاده از فضای مجازی را به خود اختصاص داده‌اند. «اینستاگرام» یکی از فضاهاى مجازى است که مورد استقبال زنان قرار گرفته است. واقعیت این است که بسیاری از آسیب‌های فضای مجازی، متوجه زنان است. برخی از این آسیب‌ها عبارت‌اند از:

۱. به خطر افتادن حریم شخصی

شکسته شدن حریم‌های عرفی در جامعه ایران، نگران‌کننده است. در گذشته، هر کس عکس‌های خصوصی و روابط خانوادگی خود را با حریم و فاصله مشخصی، از چشم دیگران حفظ می‌کرد و وارد شدن غریبه به خانه و اندرونی حریمش را بد می‌دانست، اما امروزه افرادی که خصوصی‌ترین مسائل زندگی - حتی لحظه‌های کاملاً خودمانی - و اتفاقات زندگی روزمره‌شان را در صفحات باز و بدون محدودیت کاربران شبکه‌ای مثل اینستاگرام، در معرض دید همگان قرار می‌دهند، کم نیستند.

۲. ترویج تبرج و تن‌آرایی

یکی از دکان‌هایی که بعضی از افراد در فضای مجازی باز کرده‌اند، ارائه

---

۱. پایگاه خبری تحلیلی صراط، کد خبر: ۳۳۷۰۰۰، ۱۷ آذر ۱۳۹۵، در:

محصولات مربوط به زیبایی زنانه است. فروش لوازم آرایش متنوع، تبلیغ افراطی انواع جراحی، کاشت، تزییق و کارهای دیگری که برای زیبایی می‌توان انجام داد، زنانی را هدف گرفته که به آن‌ها القا شده است که دوست داشته شدن، بدون زیبایی، نشدنی است و زیبایی، تنها از طریق این لوازم آرایشی و جراحی‌ها به دست می‌آید!

۳. شکل‌گیری دوستی‌های نامتعارف

حضور بیش از اندازه زنان و مردان متأهل در شبکه‌های اجتماعی سبب شده است کاربران این شبکه‌ها با اینکه با فردی دیگری زندگی می‌کنند، برای خود دوست یا معشوقه‌ای انتخاب کنند. این پدیده، ضربه‌های جبران‌ناپذیری بر پیکره خانواده ایرانی وارد می‌کند.

۴. گسترش طلاق عاطفی

حضور بیش از اندازه اعضای خانواده در شبکه‌های اجتماعی، طلاق عاطفی را در خانواده ایرانی گسترش داده است. ارتباطات بین زن و مرد در شبکه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد؛ پس از مدتی، به وابستگی و صمیمیت و چه بسا به دیدارهای حضوری منجر می‌شود. در چنین شرایطی خیانت و پنهان‌کاری میان زن و مرد شکل می‌گیرد.

زنان یا مردانی که به بدگمانی به همسرشان دچار می‌شوند اغلب تمایل پیدا می‌کنند که شبکه دوستی همسر را زیر نظر بگیرند. مواجهه و کشف اطلاعاتی در مورد همسر، پس از سال‌ها اعتماد، می‌تواند تباهی به دنبال داشته باشد و زوجین را در مسیر مراحل قانونی منتهی به طلاق قرار دهد.

۵. اختلال در روابط زن و شوهر

یکی از آسیب‌های جدی شبکه‌های اجتماعی، دل‌سردی مرد و زن از یکدیگر

است. در فضایی که عشق‌های مجازی میان زن و مرد غریبه شکل می‌گیرد، وابستگی عاطفی شدیدی به دوست مجازی خود پیدا می‌کنند و بیش‌ترین زمان شبانه‌روز را، درحالی‌که از همسر خود دور می‌شوند، با چت کردن با او طی می‌نمایند. شب‌ها به‌جای در کنار یکدیگر بودن و به گفتگو پرداختن، هرکدام در گوشه‌ای موبایل به‌دست در فضای مجازی وقت می‌گذرانند و با دوستان مجازی خود هم‌صحبت هستند.

۶. شکاف نسل‌ها

ورود وسایل و فناوری‌های جدید به عرصه خانواده، دنیای والدین و فرزندان را متفاوت کرده است. امروزه شاهد هستیم که والدین و فرزندان، بدون آنکه حرفی برای گفتن داشته باشند، ساعت‌های زیادی در کنار یکدیگر می‌نشینند. در شرایط کنونی روابط موجود میان والدین و فرزندان به سردی گرائیده است؛ هر یک از این دو نسل، به دلیل داشتن تفاوت‌های اجتماعی و تجربه‌های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خود نگریسته و مطابق با بینش خود آن را تفسیر می‌کنند.

نسل دیروز (والدین) احساس دانایی و باتجربگی می‌کند و نسل امروز (فرزندان) در برابر نسل دیروز واکنش نشان می‌دهد و بر این باور است که نسل دیروز به سبب به‌روز نبودن و ناهماهنگی با زمان و فناوری، نمی‌تواند نسل جوان و فضای بینشی و نگرشی نسل جدید را درک کند.

۷. احساس نارضایتی از زندگی

شبکه‌های اجتماعی مشاهده زندگی دیگران را از نمای نزدیک‌تر فراهم کرده است. این امر می‌تواند احساس نارضایتی از زندگی را در پی داشته باشد. بدیهی است هر چه افراد در زندگی شخصی و خانوادگی احساس ناخرسندی بیشتری

داشته باشند و زندگی را آن‌گونه که می‌خواستند نبینند، بیشتر احساس سرخوردگی و شکست می‌کنند؛ به‌گونه‌ای که نارضایتی در چهره و سخن آنان آشکار شده و در اثر گله و شکایت پی‌درپی از اوضاع زندگی، افسردگی و بی‌حوصلگی آن‌ها در هم‌صحبتی و هم‌نشینی با دیگران نیز کاملاً آشکار می‌شود. این دسته از افراد مدام از خود و دیگران گله‌مند و با درون و بروانشان در ستیز به سر می‌برند.

بایسته‌های اخلاقی فضای مجازی

از آنجاکه فضای مجازی در حوزه سخت‌افزار و نرم‌افزار خلق شده و میلیون‌ها انسان از فرهنگ‌ها و ملت‌های متفاوت چنین فرایند پیچیده‌ای را به وجود آورده‌اند، طبیعی است که برقراری امنیت اخلاقی در آن، تنها به مدد فناوری، ممکن نخواهد بود؛ بلکه نیازمند آگاهی بیشتر و احساس نیاز کاربران و شهروندان جامعه مجازی به امنیت و آسایش و داشتن رویکردی اخلاق‌مدارانه به ارتباطات در این فضا است.

برخی ضمن جدا کردن حیطه اخلاق حرفه‌ای و مجازی از اخلاق اجتماعی در دنیای واقعی معتقدند که خود کاربر کارگزار است که با توجه به خواست و نیازش، تشخیص می‌دهد چه چیزی پسندیده و خوب است و چه چیزی بد و ناپسند است و به ضررش تمام می‌شود.

براساس این دیدگاه، اخلاق در دنیای مجازی جدا از اخلاق در دنیای واقعی، در نظر گرفته می‌شود که این خود زمینه‌ساز یک دیدگاه نسبی‌گرایانه در مبحث اخلاق است. به‌عنوان مثال، دروغ و توهین به افراد و یا ارائه مشخصات دروغین برای کسب موقعیت بهتر، در یک فضای مجازی، مجاز شناخته می‌شود، در صورتی که همان مورد در اخلاق واقعی حاکم بر جامعه، جرم محسوب شده و

مطابق با قانون با آن رفتار می‌شود.

در دیدگاه اسلام که رویکردی حقیقت‌گرایانه و مطلق‌گرایانه به مقوله اخلاق است، ارزش‌ها و معیارهای اخلاقی ثابت، همه‌زمانی و همه‌مکانی است؛ فلذا بین فضای مجازی و فضای حقیقی تفاوت چندانی وجود ندارد. عملی که در فضای واقعی، جرم است، در فضای مجازی هم جرم محسوب می‌شود. نباید گمان کرد کسی که در فضای واقعی حق توهین، فحاشی و بازی کردن با آبروی دیگران را ندارد، می‌تواند در فضای مجازی، تمامی این جرائم را انجام دهد و مورد بازخواست نیز قرار نگیرد. برخی از بایسته‌های اخلاقی فضای مجازی عبارت‌اند از:

۱. مدیریت زمان

وقت‌گذرانی بیش‌ازحد در فضاهای مجازی، سبب هدر رفتن «زمان» می‌شود. زمان و برنامه‌ریزی برای استفاده بهینه از آن، به‌اندازه‌ای مهم است که براساس روایات مربوط به قیامت، بنده در اولین گام با پرسش از «چگونگی استفاده از نعمت عمر» روبرو می‌شود؛^۱ ازاین‌روست که انسانِ مدرن، ناگزیر از حضور در همه شبکه‌های اجتماعی موبایلی و غیرموبایلی نیست، بلکه در رویارویی با این فضا، از شبکه یا شبکه‌هایی باید استفاده کند که به‌گونه‌ای نیاز او را برطرف می‌کند.

۲. حریم خصوصی افراد

بعضی از کاربران بدون اجازه و رضایت، وارد حریم‌های خصوصی دیگران می‌شوند و چه‌بسا ممکن است از این موارد بر ضرر شخص استفاده نموده و

---

۱. شیخ صدوق، *الخصال*، ج ۱، ص ۲۵۳.

علیه امنیت جانی، مالی و یا امنیت روانی وی اقدامی انجام دهند.

به رسمیت شناختن حریم خصوصی ریشه عمیقی در تاریخ دارد. در قرآن مجید، در سوره‌های نور و حجرات و نیز در کلام پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر ضرورت احترام به حریم خصوصی تأکید شده است. تجسس و تفتیش، ورود بدون اجازه به منزل دیگران، دزدکی نگاه کردن، فال‌گوش ایستادن، بدگمانی، سخن‌چینی، غیبت، دشنام دادن، هجو و قذف، اشاعه فحشا و پرده‌داری و بی‌آبرو کردن دیگران از جمله مواردی است که برای حفظ و پاسداشت حریم اشخاص، همه افراد جامعه از آن بازداشته شده‌اند. خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید به خانه‌هایی که خانه‌های شما نیست داخل مشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن سلام گوید، این برای شما بهتر است باشد که پند بگیرید».

براساس این آیه شریفه، هر نوع ورود بدون گرفتن اجازه از صاحب آن، در هر مکانی چه واقعی و چه مجازی ممنوع است. واژه «بیوت» (خانه‌ها) را می‌توان منحصر و محدود به ورود به خانه‌های واقعی نکرد و نمونه‌های فراوانی از جمله حریم‌های شخصی موجود در فضای مجازی را نیز مشمول این فرمان الهی دانست. یکی از مهم‌ترین مصادیق نقض حریم خصوصی، هک کردن سایت‌ها و وبلاگ‌ها و سایت‌های افراد و مؤسسات حقیقی و حقوقی است. فرد هک‌کننده در این اقدام حرام و غیراخلاقی، با استفاده از تکنیک‌ها و نرم‌افزارهای خاص، به حریم خصوصی و اطلاعات حقیقی یا حقوقی دیگران نفوذ کرده و گاهی سوءاستفاده‌های فراوانی از آن‌ها می‌برد.

بدیهی است مجازی بودن این فضا و سرک کشیدن و ورود به حریم فرد در فضای اینترنت و شبکه‌های پیام‌رسان و دسترسی مخفیانه به اطلاعات خصوصی وی، از حرمت و ممنوعیت این عمل زشت نمی‌کاهد.

۳. مصادیق نقض حریم خصوصی در فضای مجازی

- دسترسی غیرمجاز به داده‌های رایانه‌ای یا مخابراتی نظیر هک ایمیل یا اکانت افراد؛
- شنود غیرمجاز محتوای در حال انتقال در دستگاه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی نظیر استفاده از کی لاگرها و نرم‌افزارهای شنود چت‌های اینترنتی؛
- حذف، تخریب، مختل یا غیرقابل‌پردازش نمودن داده‌های دیگری از دستگاه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی؛
- ممانعت از دسترسی اشخاص مجاز به داده‌های یا دستگاه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی به‌طور غیرمجاز؛
- ربودن داده‌های متعلق به دیگری به‌طور غیرمجاز؛
- هتک حیثیت از طریق انتشار صوت و فیلم تحریف‌شده دیگری به‌وسیله سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی؛
- نشر اکاذیب از طریق سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی به‌قصد ضرر رساندن به غیر یا تشویش اذهان عمومی؛
- فروش، انتشار یا در دسترس قرار دادن گذرواژه یا هر داده‌ای که امکان دسترسی غیرمجاز به داده‌ها یا دستگاه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی فرد دیگری را فراهم می‌کند.
- آموزش چگونگی ارتکاب جرائم دسترسی غیرمجاز، شنود غیرمجاز و

جاسوسی رایانه‌ای.^۱

۴. رعایت حقوق معنوی

یکی از رذایل اخلاقی مربوط به فضای مجازی، استفاده بدون اذن و رضایت از بعضی از نرم‌افزارها و یا امکانات رایانه‌ای است. مهم‌ترین مصداق آن روش معروف «کپی‌رایت» است. در صورتی که مالک یا صاحبان آن امتیاز، رضایت نداشته باشند استفاده و کپی برداری از آن نمونه و مدل، جایز نیست. قرآن مجید می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنِ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، در اموالی که میان شما دست‌به‌دست می‌گردد، به ناروا تصرف نکنید و با سبب‌های نادرست آن‌ها را از دست مردم خارج نکنید و صاحب نشوید مگر اینکه دادوستدی برخاسته از توافق شما باشد».

گاهی کاربران، آثاری را که ناشران و مؤلفان آن‌ها، مالکیت مادی آن را واگذار نکرده‌اند و نسخه‌های چاپی آن نیز در کشور منتشر می‌شود، تهیه و دانلود می‌کنند. تأسف‌آور اینکه برخی از مؤسسات، به‌رغم اجازه نداشتن از ناشر و مؤلف، با حروف چینی مجدد برخی از کتاب‌ها، آن‌ها را به نام خود، به صورت دیجیتالی منتشر می‌کنند.

۵. صداقت

فضای مجازی این قابلیت را دارد که کاربران، چهره، اطلاعات و حتی جنسیت واقعی خود را تغییر داده و پنهان کنند. همین امر باعث ناشناخته ماندن هویت

۱. باشگاه خبرنگاران جوان، کد خبر: ۴۲۸۹۶۸۷، تاریخ انتشار: ۱۲ اسفند ۱۳۹۱.

۲. نساء: ۲۹.

واقعی افراد می‌شود. گفته شده است: «بیش از یک‌چهارم افراد در فضای مجازی در مورد نام خود دروغ می‌گویند و بیش از یک‌پنجم نیز کاری را در فضای مجازی انجام داده‌اند که از آن احساس پشیمانی می‌کنند».^۱ به نظر برخی از کارشناسان، هویت ۴۹ درصد افراد در فضای مجازی معکوس است.^۲ به‌طور کلی دروغ، اگرچه در فضای مجازی باشد، دروغ و بی‌صدافتی است. شش تن از مراجع تقلید شیعه در فتاوی خود، انتساب اکاذیب به افراد در فضای مجازی را از راه‌هایی نظیر ساختن اکانت و صفحه جعلی، حرام دانسته‌اند.^۳ گشت‌وگذار در فضای سایت‌ها و شبکه‌های پیام‌رسان، موارد فراوانی از دروغ‌پردازی‌های موجود در فضای مجازی را به ما نشان می‌دهد. خبر درگذشت بعضی از هنرمندان، ورزشکاران و چهره‌های معروف جامعه، یکی از نمونه‌ای بیشمار دروغ‌گویی و دروغ‌نویسی این فضا است؛ از جمله می‌توان به خبر مرگ مجری سرشناس تلویزیون در ارتباط زنده یکی از برنامه‌های شبکه ورزش اشاره کرد که انتشار آن راهی شدن مادر فرد مزبور به بیمارستان را در پی داشت.

۶. پرهیز از شایعه‌پراکنی

همیشه افرادی بوده‌اند که برای تفریح، سرگرمی و پر کردن اوقات خود به تولید و نشر شایعه می‌پرداختند، اما امروزه به مدد فضای مجازی، انتشار شایعات بیش از گذشته شدت یافته است، به‌گونه‌ای که در زمانی کوتاه، خبر دروغ و شایعه، به راحتی در صفحات وب و شبکه‌های اجتماعی منتشر می‌شود. متأسفانه برخی

۱. پایگاه خبر آنلاین، یکشنبه ۲۱ شهریور ۱۳۸۹، نشانی: www.khabaronline.ir.

۲. پایگاه جوان آنلاین، ۲۰ فروردین ۱۳۹۳، کد خبر: ۶۴۰۱۶۹، نشانی:

WWW.javanonline.ir

۳. پایگاه انتخاب، تاریخ انتشار ۲۰ تیر ۱۳۹۵، نشانی: www.entekhab.ir.

از کاربران فضای مجازی - که تعدادشان نیز کم نیست - هر حرف و ادعایی را بدون کوچک‌ترین تحقیق و پرس‌وجویی پذیرفته و بازنشر می‌دهند.

قرآن کریم برای ترسیم صراط مستقیم در زمینه ارتباطات، اطلاع‌رسانی و مهندسی افکار عمومی، علاوه بر اینکه در پاره‌ای از آیات، مؤمنان را از پیروی چیزی که به آن علم ندارند، بلکه برگرفته از شنیده‌ها، ساده‌نگری‌ها، خیالات و اوهام است، منع می‌کند،^۱ دربارهٔ چگونگی رویارویی با خبر چنین می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا!»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر شخص فاسقی برای شما خبری آورد، درباره آن تحقیق کنید».

این آیه شریفه، مؤمنان را از پذیرش خبر از فاسقان، بدون پرس‌وجو از صحت و درستی آن، منع می‌کند و به آنان دستور تحقیق و تفحص می‌دهد. قرآن کریم در یک دستور کلی می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ»^۳ کسانی که دوست دارند، زشتی‌ها و گناهان در میان مؤمنان اشاعه یابد، به عذاب دردناکی در دنیا و آخرت گرفتار خواهند شد».

اشاعه فحشا منحصر به این نیست که انسان تهمت و دروغ بی‌اساسی را در مورد زن و مرد باایمان نشر دهد و آن‌ها را به عمل منافی عفت متهم کند، بلکه این تعبیر مفهوم وسیعی دارد که هرگونه نشر فساد و اشاعه زشتی‌ها و کمک به نشر آن را شامل می‌شود.^۴ در روایتی از پیامبر گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چنین نقل شده است:

۱. اسراء: ۳۶.

۲. حجرات: ۶.

۳. نور: ۱۹.

۴. مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۴۰۳.

«كَفَى بِالْمَرْءِ كَاذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا يَسْمَعُ»^۱ برای دروغ‌گو بودن شخص همین کافی است که هر چه می‌شنود بر زبان بیاورد و بازگو نماید).

در هر نقطه از جهان که مردم، با استفاده از تلفن همراه یا رایانه به دنیای شبکه‌های اجتماعی سرک می‌کشند، هر روز و هر لحظه، صدها و شاید هزاران خبر نادرست بر روی شبکه‌ها قرار داده می‌شود که برخی به‌عمد آبرو، اعتبار یا شهرت اشخاص و یا کسب‌وکار آنان را نشانه می‌روند یا برخی دیگر ناآگاهانه تصویر ذهنی عموم مردم از هویت ملی، فرهنگ، قومیت یا جنسیت را مخدوش می‌کنند و حتی در امور سیاسی و دیپلماتیک کشورها ایجاد تنش می‌کنند.

برخی از این شایعات نیز که به امنیت اجتماعی یا حوزه سلامت و بهداشت مربوط می‌شوند، خواب آسوده شب را از چشم بسیاری از کاربران می‌ربایند و سبب ایجاد تنیدگی و ناآرامی در جامعه می‌شوند؛ تنش‌هایی که گاهی رفع آن و بازگرداندن آرامش و امنیت به افکار عمومی، هزینه‌های گزافی بر دوش دولت‌ها بار می‌کند.

خبر مسکن‌های مرگبار، آلودگی آب آشامیدنی، خرماهای داعشی، دلسترهای کورکننده یا مرگ ناشی از ابولا تنها نمونه‌هایی از این شایعات پراکنده شده در شبکه‌های اجتماعی است. خبر بیماری، مرگ، کناره‌گیری، فساد مالی یا اخلاقی و درنهایت عزل و نصب سیاستمداران، نمونه دیگری از این شایعات است که هریک به تنهایی، پیامدهای ناگوار اجتماعی و سیاسی به دنبال دارد.

۷. پاسبانی حیا

فکری و ذهنی بودن بسیاری از گناهان در فضای مجازی، یکی از دلایل روی

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۸۵.

آوردن به گناه در این فضا است؛ بنابراین بدون هیچ حدّ و مرزی و به دور از چشم مردم، می توان به گناهان آلوده شد. ارتکاب گناه در فضای مجازی، دوره مقدماتی انجام گناه در فضای حقیقی است. فضای مجازی، فضایی است که شیطان انسان را به گناهایی که در فضای حقیقی از انجام آن حیا و شرم دارد دعوت می کند؛ از این رو رعایت حیا در فضای مجازی، بایسته تر از فضای حقیقی است.

باید این کلام خداوند را نه آویزه گوش که آویزه قلب و جان خود کرد که فرمود: «وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَ مَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ»^۱ و هیچ عملی را انجام نمی دهید، مگر اینکه ما شاهد بر شما هستیم در آن هنگام که وارد آن می شوید! و هیچ چیز در زمین و آسمان، از پروردگار تو مخفی نمی ماند حتی به اندازه سنگینی ذره ای و نه کوچک تر از آن و نه بزرگ تر، مگر اینکه در کتاب آشکار ثبت است».

از انتشار برخی تصاویر از مراسم عقد و عروسی، مراسم های خصوصی، جشن های فامیلی و مختلط در فضای مجازی، می توان به عنوان مصادیقی از بی حیایی یاد کرد که باهدف قبح زدایی صورت می گیرد. نشر تصاویر بدون حجاب زنان و دختران در اینستاگرام آن هنگام تأسف آورتر است که در کنار برخی از نزدیکانشان مثل پدر، برادر و شوهر مشاهده می شوند؛ این اتفاق بدین معناست که آن ها اجازه داده اند که تصاویر ناموسشان در معرض دید عموم قرار گیرد و همه در مورد او و اندام و قیافه اش اظهار نظر کنند.

۸. پاسداشت حریم‌ها

افرادی در جامعه هستند که در فضای حقیقی، نسبت به رعایت حریم‌ها حساس‌اند؛ اما در فضای مجازی از روی کم‌توجهی، رفتارهایی را که نمونه آشکار بی‌تقوایی و از بین رفتن حریم‌ها است، انجام می‌دهند. از نگاه اسلام، در مسئله «حفظ حریم در ارتباط با نامحرم»، تفاوتی بین محیط واقعی و محیط مجازی وجود ندارد و ارتباط نامحرم‌ان در محیط مجازی که کسی به آن راه ندارد، همانند خلوت دو نامحرم است، بنابراین محل اشکال است.

روایاتی که درباره نهی از خلوت با نامحرم وارد شده بر این موارد نیز قابل تطبیق است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «مُحَادَثَةُ النَّسَاءِ تَدْعُو إِلَى الْبَلَاءِ وَبِزِيغِ الْقُلُوبِ وَالزَّمَقِ لَهُنَّ يَخْطَفُ نُورَ أَبْصَارِ الْقُلُوبِ وَلَمَحُّ الْعُيُونِ مَصَائِدُ الشَّيْطَانِ؛^۱ گفتگو و اختلاط مردان با زنان نامحرم، سبب نزول بلا و بدبختی است و دل‌ها را منحرف می‌سازد. پیوسته به زنان چشم دوختن، نور چشم دل را خاموش می‌گرداند و همچنین، با گوشه چشم به نامحرم نگاه کردن، از حيله و دام‌های شیطان است».

همه مراجع تقلید شیعه، تفاوت حکمی میان ارتباط با نامحرم از راه دور یا مستقیم قائل نیستند؛ لذا در هر دو مورد، اگر با قصد لذت و همراه با ترس از افتادن در حرام باشد، اشکال دارد. همچنین، تمام مراجع در خصوص چت کردن با جنس مخالف و ردوبدل نمودن صحبت‌های معمولی، بیان می‌کنند: «در صورتی که خوف فتنه و کشیده شدن به گناه وجود داشته باشد، جایز نیست».^۲

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۲۹۲.